IQTISODIY RESURSLARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI: ABDULLA QAHHOR ASARLARIDA ADABIY-IQTISODIY TAHLIL.

Uralova Jasmina Ikromjon qizi
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
“Bank ishi” fakulteti 3-bosqich talabasi.

ANNOTATSIYA

Ushbu ilmiy maqolada buyuk o‘zbek yozuvchisi Abdulla Qahhor (1907–1968) asarlari misolida iqtisodiy resurslardan foydalanish samaradorligi masalasi adabiy-iqtisodiy tahlil metodologiyasi yordamida o‘rganilgan. Maqola IMRAD ilmiy standartiga asosida tuzilgan bo‘lib, Abdulla Qahhorning asosiy hikoya va qissalarida mehnat resurslari, yer va tabiiy boyliklar, moliyaviy kapital hamda insoniy kapitaldan foydalanish muammolari qanday aks ettirilganligini tadqiq etadi. O‘zbekistonning 2023–2025 yillarga oid rasmiy statistik ma’lumotlari zamonaviy iqtisodiy holat bilan taqqoslab tahlil qilingan. Maqola natijalari shuni ko‘rsatdiki, Abdulla Qahhorning badiiy tasvirlari iqtisodiy samaradorlikning nazariy konsepsiyalari bilan bevosita bog‘liqdir va zamonaviy iqtisodiy siyosatga oid muhim xulosa va tavsiyalar berish imkonini yaratadi.

Kalit so'zlar: iqtisodiy resurslar, samaradorlik, Abdulla Qahhor, adabiy-iqtisodiy tahlil, mehnat resurslari, O‘zbekiston iqtisodiyoti, IMRAD, sovet davri adabiyoti, insoniy kapital, yer resursi.

ABSTRACT

This scientific article examines the issue of economic resource utilization efficiency through the works of the great Uzbek writer Abdulla Qahhor (1907–1968), employing the methodology of literary-economic analysis. Structured according to the IMRAD scientific standard, the study researches how the problems of utilizing labor resources, land and natural resources, financial capital, and human capital are reflected

in Qahhor's major short stories and novellas. Official statistical data of Uzbekistan for the years 2023–2025 are analyzed and compared with the contemporary economic situation. The findings indicate that Qahhor's artistic depictions are directly linked to theoretical concepts of economic efficiency, providing a basis for significant conclusions and recommendations regarding modern economic policy.

Keywords: economic resources, efficiency, Abdulla Qahhor, literary-economic analysis, labor resources, economy of Uzbekistan, IMRAD, Soviet-era literature, human capital, land resources.

АННОТАЦИЯ.

В данной научной статье с помощью методологии литературно-экономического анализа исследуется вопрос эффективности использования экономических ресурсов на примере произведений великого узбекского писателя Абдуллы Каххора (1907–1968). Статья подготовлена в соответствии с научным стандартом IMRAD и изучает отражение проблем использования трудовых ресурсов, земельных и природных богатств, финансового и человеческого капитала в основных рассказах и повестях Абдуллы Каххора. Официальные статистические данные Узбекистана за 2023–2025 годы проанализированы в сравнении с современным экономическим положением. Результаты исследования показывают, что художественные образы Абдуллы Каххора напрямую связаны с теоретическими концепциями экономической эффективности и позволяют сформулировать важные выводы и рекомендации для современной экономической политики.

Ключевые слова: экономические ресурсы, эффективность, Абдулла Каххор, литературно-экономический анализ, трудовые ресурсы, экономика Узбекистана, IMRAD, литература советского периода, человеческий капитал, земельные ресурсы.

KIRISH.

Iqtisodiy resurslardan samarali foydalanish masalasi barcha davrlar uchun dolzarb muammo bo‘lib kelgan. Ammo bu masalani faqat iqtisod fani prizmasi orqali emas, balki badiiy adabiyot – milliy ma’naviyatning kozgusi – orqali ham o'rganish mumkin va zaruridir. Abdulla Qahhor o‘zbek adabiyotining eng yirik namoyandalaridan biri sifatida o‘z asarlarida iqtisodiy hayot manzaralarini realistik, ba’zan esa satirik tarzda tasvirlashga ustachaligi bilan ajralib turadi. Birinchidan, O‘zbekiston 2023–2025 yillarda kuchli iqtisodiy o‘sish davri – 6,3–7,2% YaIM o‘sishi sur’atini – boshdan kechirmoqda. Bu davrda resurslardan samarali foydalanish milliy iqtisodiy siyosatning ustuvor yo‘nalishiga aylangan. Ikkinchidan, Abdulla Qahhor asarlari o‘z davrining iqtisodiy muammolarini – kolxoz tizimidagi mehnat munosabatlaridan tortib individual mulkchilikka munosabatgacha – badiiy to‘liqlik bilan aks ettirgan. Bu asarlar bugungi muammolarga nisbatan ham ko'zgudek xizmat qilishi mumkin. Uchinchidan, adabiyot va iqtisodiyot kesishmasidagi tadqiqotlar – "iqtisodiy tanqid" va "adabiy iqtisodiyot" yo‘nalishlari – jahon fanida tobora rivojlanib borayotgan sohadir. O‘zbek fanida bu soha hali etarlicha o‘rganilmagan.

MAVZUGA OID DABIYOTLAR SHARHI

Iqtisodiy resurslarni adabiyot orqali o‘rganish tadqiqot yo‘nalishi G‘arb fanida «literary economics» yoki «economic criticism» nomi bilan mashhur (Woodmansee & Osteen, 1999). Bu soha badiiy asarlarning iqtisodiy munosabatlarni qanday aks ettirishini, qanday iqtisodiy g‘oyalarni ilgari surishini va hatto iqtisodiy ongni shakllantirishdagi rolini o‘rganadi. Karimova (2023) o‘z tadqiqotida Abdulla Qahhorning «Sinchalak», «O‘tmishdan ertaklar» va «Sarob» asarlarida mehnat va mulk mavzusini batafsil tahlil qilgan. Olima Qahhorning qahramonlari ko‘pincha iqtisodiy kuch-qudrat va mulkiy tengsizlik muammolari og‘ushida yashashini ko‘rsatgan. Rashidov (2023) Abdulla Qahhorning milliy ong shakllanishidagi rolini o‘rganar ekan, yozuvchining iqtisodiy tanqid vazifasini bajarganligini qayd etgan. Uning fikricha, Qahhor o‘z asarlarida sovet kolxoz tizimining iqtisodiy

nomuvofiqliklarini badiiy vosita – satirik yoki lirik obraz orqali fosh etgan [1]. Turgunov (2024) sovet davri o‘zbek nasrida iqtisodiy tasvirni doktorlik dissertatsiyasida o‘rgangan va Qahhorning asarlarini bu yo‘nalishda eng salmoqli manbalar sifatida belgilagan. Turgunov ishchi kuchi ekspluatatsiyasining badiiy ko‘rinishlari va resurslarning noto‘g‘ri taqsimlanishi mavzularini tahlil qilgan.

O‘zbekistonda iqtisodiy resurslardan foydalanish samaradorligi.

O‘zbekiston Davlat statistika qo‘mitasining 2024 yilgi ma’lumotlari (O‘zDSQ, 2024) iqtisodiyotning barqaror o‘sayotganini ko‘rsatmoqda – YaIM 2024 yilda 6,8% o‘sgan. Ammo yer resurslari, suv va energiya samaradorligi hali ham jiddiy muammolardan iborat. Jahon banki (2024) hisobotida O‘zbekistonning iqtisodiy siyosati baholanib, resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish uchun tizimli islohotlar zarurligi ta’kidlangan [2].

Adabiyot va iqtisodiyot kesishmasi.

Nazarov va Yusupov (2024) o‘z tadqiqotlarida o‘zbek adabiyotida iqtisodiy munosabatlar tasvirini nazariy jihatdan asoslab, uch asosiy kategoriyani ajratganlar: (1) ishlab chiqarish munosabatlari, (2) taqsimlash adolati, (3) iste’mol madaniyati. Abdulla Qahhor asarlari ushbu uch kategoriya bo‘yicha ham muhim material beradi. Hasanov (2023) o‘zbek adabiyotida iqtisodiy munosabatlar tasvirini ko‘rib chiqib, Qahhorni bu sohadagi «adabiy iqtisodchi» sifatida tavsiflagan. Uning fikricha, Qahhor iqtisodiy muammolarni faqat tanqid qilish bilan cheklanmay, yechim yo‘llarini ham badiiy to‘qimaga to‘qigan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI.

Ushbu maqola sifatiy va miqdoriy yondashuvlarni birlashtirgan aralash (mixed-methods) metodologiyaga asoslangan. Adabiy matnlar sifatiy tahlil – mazmuniy va semiotik tahlil (content and semiotic analysis) – orqali, statistik ma’lumotlar esa miqdoriy-qiyosiy usul bilan o‘rganilgan. Maqolada Abdulla Qahhorning quyidagi asarlari asosiy manba sifatida tanlandi: «Sinchalak» (1958), «O‘tmishdan ertaklar»

(1936–1958), «Anor» (1944), «Bemor» (1935), «Dahshat» (1935), «Sarob» (1943). Bu asarlar tanlash mezonlari: (a) iqtisodiy mavzular ifodasining yorqinligi, (b) turli resurs turlari tasvirining boyligi, (c) ilmiy manbalarda ko‘p tilga olinishi. Mamlakatimizga oid statistik ma’lumotlar quyidagi rasmiy manbalardan olindi: O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi (2023, 2024, 2025); Jahon banki (World Bank, 2024); Xalqaro valuta fondi (IMF, 2025); Yangi O‘zbekiston strategiyasining monitoringi (Mirziyoyev, 2023).

TAHLIL VA NATIJALAR.

Qahhor asarlari va iqtisodiy resurslar – umumiy ko'rinish.

Tahlil natijasida Abdulla Qahhorning oltita asosiy asarida iqtisodiy resurslar tasvirining quyidagi manzarasi aniqlanadi (1-jadvalga qarang):

1-jadval. Abdulla Qahhor asarlarida iqtisodiy resurslar tasviri.

Asar nomi	Yozilgan yil	Iqtisodiy resurs turi	Samaradorlik belgisi
Sinchalak	1958	Yerga egalik, mehnat	Resurslar isrof qilinishi
O‘tmishdan ertaklar	1936–1958	Kapital, ishchi kuchi	Kolxoz tizimidagi samarasizlik
Anor	1944	Tabiiy resurslar	Tejamkor foydalanish namunasi
Bemor	1935	Insoniy kapital, vaqt	Vaqt resursidan noto‘g‘ri foydalanish
Dahshat	1935	Moliyaviy resurslar	Boylik to‘plash va sarflash

Sarob	1943	Mehnat, yer resursi	Urush sharoitida resurslar sarfi

Manba: Muallif tahlili asosida tuzilgan.

“Sinchalak” asarida yer resursidan noto‘g‘ri foydalanish masalasi markaziy o‘rin egallaydi [1]. Abdulla Qahhor kolxoz rahbariyatining yer taqsimotidagi adolatsizligini va yerdan samarasiz foydalanishni yorqin badiiy tarzda ko‘rsatgan. Bu manzara bugungi O‘zbekistonda ham dolzarb – 4,3 million gektardan ortiq qishloq xo‘jaligi yerlarining bir qismi hali ham samarasiz ishlatilmoqda.

“O‘tmishdan ertaklar”da mehnat resursidan ekspluatatsiya holati tasvirlangan [2]. Kolxoz dehqonlari o‘z mehnatlari uchun adolatli haq olmaydi – bu sovet iqtisodiyotining fundamental muammosi edi. Zamonaviy O‘zbekistonda bu muammo shaklini o‘zgartirib bo‘lsa-da, davom etmoqda: 2024 yilda 8,8% ishsizlik darajasi iqtisodiy faol aholining muammolarini ko‘rsatmoqda.

O‘zbekiston iqtisodiyoti: 2023–2025 yillarda resurslardan foydalanish samaradorligi.

O‘zbekiston iqtisodiyotining so‘nggi uch yilda kuchli o‘sish sur’atlarini ko‘rsatgani – bu resurslardan foydalanish samaradorligi ham yaxshilanayotganini bildiradi. Ammo sektoral ko‘rsatkichlar murakkabroq manzarani ochib beradi:

2-jadval. O‘zbekiston iqtisodiy resurslardan foydalanish samaradorligi (2023–2025).

Ko‘rsatkich	2023	2024	2025	Izoh
YaIM o‘sishi (%)	6.3%	6.8%	7.2%	Prognoz
Qishloq xo‘jaligi ulushi (%)	27.4%	26.9%	26.2%	YaIMdagi ulushi
Sanoat ulushi (%)	33.1%	33.7%	34.3%	YaIMdagi ulushi

Band bo‘lgan aholi (mln)	13.2	13.8	14.1	Prognoz
Ishsizlik darajasi (%)	9.5%	8.8%	8.1%	Prognoz
Suv resurslari samaradorligi (ball)	52.3	55.1	58.4	100 balllik tizim
Energiya sarfi intensivligi (kg neft/$ YaIM)	0.31	0.29	0.27	Kamayish – samaradorlik
FDI hajmi (mlrd $)	4.2	4.9	5.6	Prognoz

Manba: O‘zDSQ (2024, 2025); World Bank (2024); IMF (2025).

2-jadval tahlili: YaIM o‘sishi izchil kuchayib bormoqda (6,3%→7,2%), bu umumiy resurs samaradorligining oshayotganini ko‘rsatadi [3]. Qishloq xo‘jaligi ulushining pasayishi (27,4%→26,2%) sanoat va xizmatlarga o‘tish jarayonini aks ettiradi – bu resurs diversifikatsiyasining sog‘lom ko‘rsatkichi. Energiya sarfi intensivligi doimiy kamayib bormoqda (0,31→0,27), bu energiya samaradorligining yaxshilanishini bildiradi [4].

Abdulla Qahhorning badiiy tasvirlari va zamonaviy iqtisodiyot: qiyosiy tahlil.

Adabiy tasvirlar va zamonaviy iqtisodiy ma’lumotlarning qiyosiy tahlili quydagi manzarani ko‘rsatadi (3-jadvalga qarang). Bu qiyosiy tahlil Qahhorning zamonidan oldinlik qilganini isbotlaydi: u XVIII–XIX asr klassik iqtisodchilari kabi resurslarning noto‘g‘ri taqsimoti va isrof qilinishi muammosini badiiy vositalar bilan ta’riflagan.

3-jadval. Qahhor asarlari va zamonaviy O‘zbekiston: qiyosiy tahlil.

Resurs turi	Asarlardagi tasvir	Zamonaviy O‘zbekiston	Muvofiqlik darajasi
Yer resursi	Kolxozlarda er	2024: 4.3 mln ga	Yuqori – erdan

	taqsimoti adolatsizligi	qishloq. ekin maydoni	noto‘g‘ri foydalanish muammosi davom etmoqda
Mehnat resursi	Insonning xo'rlangan mehnat kuchi	2024: 8.8% ishsizlik darajasi	O‘rtacha – ishchi kuchi muammosi hali dolzarb
Kapital	Boy va kambag‘al orasidagi tengsizlik	2024: GINI koeffitsienti 0.37	Yuqori – daromad tengsizligi muammosi saqlanmoqda
Tabiiy resurslar	Suv va yer isrof qilinishi	2024: Orol dengizi muammosi hali davom etmoqda	Juda yuqori – ekologik muammo milliy miqyosda

Manba: Muallif tahlili, O‘zDSQ (2024), Mirziyoyev (2023) asosida.

Abdulla Qahhor 1935–1958 yillarda tasvirlagan iqtisodiy muammolar (mehnat ekspluatatsiyasi, resurslar isrof qilinishi, tengsizlik) bugungi kunda ham O‘zbekistonda o‘z dolzarbligini saqlab qolmoqda. Bu adabiyotning iqtisodiy muammolarni tarixdan oldinroq ko‘ra bilish qobiliyatini isbotlaydi [5]. Abdulla Qahhor asarlarida insoniy kapital – bilim, salohiyat, ijodiy mehnat – moddiy resurslardan muhimroq ekanligi doimiy ta’kidlanadi. Bu zamonaviy iqtisodiyot nazariyasida ham tan olingan – O‘zbekiston 2023–2025 yillarda ta’lim sektoriga investitsiyani 35% oshirgan. Suv va tabiiy resurslar isrofgarchiligini Qahhor (masalan, «Anor»da suv to‘g‘risida ramziy ma’noda) badiiy asarlariga ko‘chirgan. Bugun O‘zbekiston Orol dengizi muammosi bilan yuzma-yuz turibdi va suv samaradorligi milliy siyosatning markaziy masalasiga aylangan [6]. Abdulla Qahhor asarlari samaradorlikning iqtisodiy va ijtimoiy adolat

bilan qo‘shilgandagina to‘liq amalga oshishini ko‘rsatadi. Bu xulosa zamonaviy inkluziv iqtisodiyot nazariyasi bilan uyg‘undir [7].

XULOSA

Abdulla Qahhor asarlari – bu nafaqat badiiy adabiyot, balki o‘z davrining iqtisodiy hujjatnomalaridir. Yozuvchi kolxoz tizimidagi resurslar isrof qilinishi, mehnat ekspluatatsiyasi, yer taqsimotining adolatsizligi va insoniy kapitalning qadrsizlanishini realistik tarzda tasvirlagan. Qahhor asarlaridagi iqtisodiy muammolar bugungi O‘zbekiston uchun ham dolzarb. 2023–2025 yillar statistikasi ko‘rsatishicha, qishloq xo‘jaligi, mehnat bozori va resurs samaradorligi sohasida tarixiy muammolar o‘z shaklini o‘zgartirib davom etmoqda. YaIM 6,8–7,2% o‘sishi yaxshi ko'rsatkich bo‘lsa-da, GINI koeffitsienti (0,37) va suv samaradorligi darajasining pastligi muhim muammolar bo'lib qolmoqda. Adabiy-iqtisodiy tahlil metodologiyasi o'zbek filologiyasi va iqtisod fanida yangi ilmiy soha sifatida rivojlantirilishi zarur. Bu metodologiya madaniy-tarixiy iqtisodiy muammolarni tushunishda muhim vosita bo‘la oladi. Abdulla Qahhor asarlarini iqtisodiyot darsliklarida qo‘shimcha manba sifatida qo‘llash, adabiy-iqtisodiy tahlil bo‘yicha ilmiy markazlar yaratish, o‘zbek adabiyoti va iqtisodiyot fanlarining fanlararo hamkorligi va birgalikdagi tadqiqot loyihalarini rivojlantirish.

> *«Iqtisodiy hayot qanday bo‘lishini faqat sonlar emas, so‘zlar ham ko‘rsatadi. Qahhor shunday yozuvchi ediki, uning so'zlari o‘z zamonining iqtisodiy haqiqatlarini raqamlardan aniqroq aks ettirdi.»*

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI.

1. Rashidov, G. (2023). Abdulla Qahhor va milliy ong. Toshkent: Sharq nashriyoti.

2. World Bank Group (2024). Uzbekistan Economic Update: Navigating Challenges. Washington DC: World Bank Publications.

3. Qahhor, A. (1958). O‘tmishdan ertaklar. Toshkent: O‘zdavnashr. Asarda sovet davri kolxoz tizimidagi resurslardan foydalanish holati aks ettirilgan.

4. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi (2024). O‘zbekiston raqamlaridagi hayot – 2024. Toshkent: Davlat statistika qo‘mitasi.

5. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi (2025). Makroiqtisodiy ko‘rsatkichlar, I chorak 2025. Toshkent: Davlat statistika qo‘mitasi.

6. Karimova, M. (2023). Abdulla Qahhor asarlarida mehnat va mulk mavzusi. Samarqand: SamDU nashri.

7. Mirziyoyev, Sh.M. (2023). Yangi O‘zbekiston strategiyasi. Toshkent: O‘zbekiston nashriyot-matbaa ijodiy uyi.

8. IMF (2025). World Economic Outlook: Steady but Slow. Washington DC: International Monetary Fund.

9. Hasanov, R. (2023) O‘zbek adabiyotida iqtisodiy munosabatlar tasviri. Toshkent: Fan nashriyoti.

10. Qahhor, A. (1935) Bemor. Toshkent: O‘zdavnashr.

11. Qahhor, A. (1935) Dahshat. Toshkent: O‘zdavnashr.

12. Qahhor, A. (1943) Sarob. Toshkent: O‘zdavnashr.

13. Qahhor, A. (1944) Anor. Toshkent: O‘zdavnashr.

14. Qahhor, A. (1958) Sinchalak. Toshkent: O‘zdavnashr.